

Samen leven in harde tijden

Trefdag Attent 2016

Johan De Tavernier (KU Leuven)

“Welk soort wereld willen we nalaten aan wie na ons komt, aan de kinderen die nu opgroeien?”

FRANCESCO

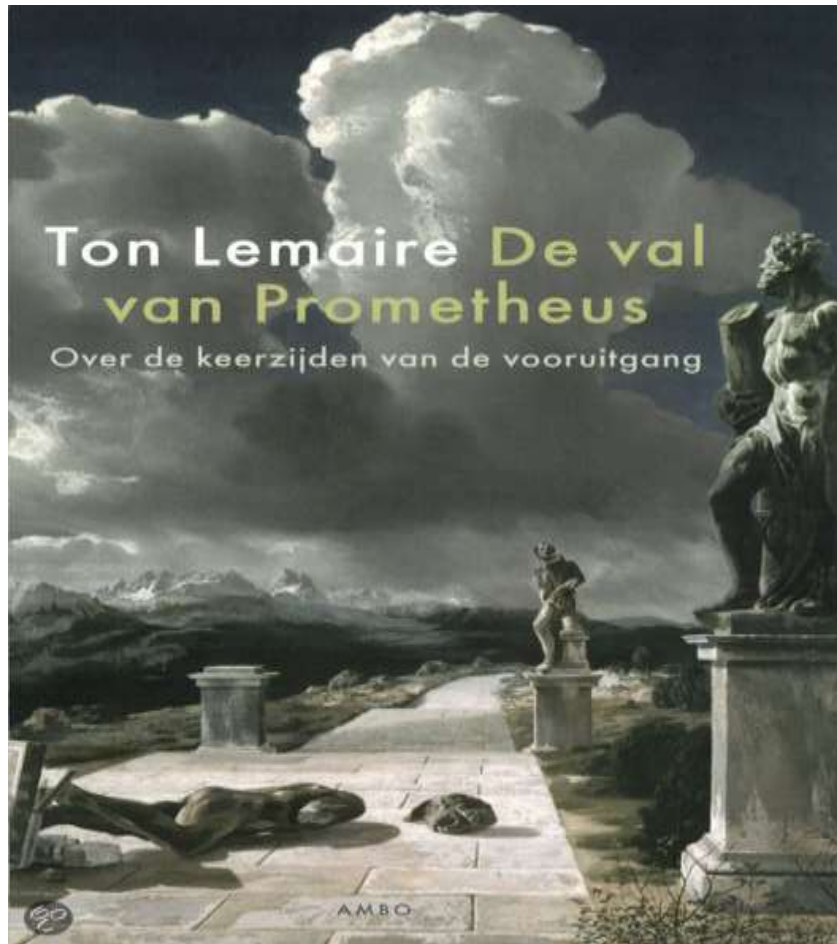
Laudato si'

sulla cura
della casa comune

Laudato Si' #160

Inspiratiebron

*De val van Prometheus
over de keerzijden van de
vooruitgang*
Ton Lemaire

1. *In de schaduwen van morgen* (Huizinga)

- 1933: Huizinga signaleert een ‘kritische toestand der beschaving’: “***Wij leven in een bezeten tijd. En wij weten het.***”
 - Grote veranderingen, zowel fascinerend als verwarrend en bedreigend.
 - Toekomst onzeker! **Glans van vooruitgangsoptimisme is verbleekt.**
 - De crisis van de cultuur manifesteert zich in geestelijke vervlakking, ‘vertroebeling’ van het denkvermogen, anti-intellectualisme, verzwakking van het morele besef, een verheerlijking van het leven en het bestaan.
 - De tijd heeft **behoefte aan ethisch en spiritueel herstel** en heeft daarom een **nieuwe ‘ascese’** nodig.

2. Blijven lachen!

- Op het eerste gezicht beleven we een heel **vrolijke tijd**. Zelden zijn de mensen zo opgewekt, nooit is er misschien meer gelachen.
- Vermaak, amusement, vertier, verstrooiing, lol, fun: alles moet liefst leuk, ludiek, positief en gemakkelijk zijn (= **hedonistisch individualisme**)
- De serieuzere dingen worden als spelletje of uitdaging ‘verpakt’.
- Evolutie van naar binnen gerichtheid naar grote gevoeligheid voor wat anderen doen en denken (= **conformisme**, waarop media en reclame handig inspelen)
- Groeiende behoefte aan ‘synthetische hilariteit’ (vandaar ‘ingeblikt gelach’)

2. Blijven lachen!

- Het **contrast met de christelijke traditie kan moeilijk groter.**
- In christendom **aandacht voor onvermijdelijkheid van leed, ongeluk en tegenslag** in het aardse bestaan (cf. centrale symbool van Christus aan het kruis als de lijdende mens).
- Onze samenleving heeft volledig gebroken met deze traditie en wenst het **geluk (en het paradijs) hier en nu.**
- Pijn, ziekte, leed, dood en rouw zijn daardoor zinloos geworden en worden gemarginaliseerd en verdrongen.
- Genot, plezier, seksualiteit, gezondheid, welbevinden zijn de hoogste waarden in een gesecculariseerde welvaartsmaatschappij.

2. Blijven lachen!

- **Nochtans:** bij geluksenquêtes zegt een hoog percentage van de ondervraagden zich gelukkig te voelen.
- Misschien zijn cijfers overschat? Wil iemand wel toegeven dat hij/zij ongelukkig is?
- **De schaduwzijden van onze gelukscultuur:**
 - Veel mensen blijken zich depressief te voelen (antidepressiva, therapienood, suïcidepogingen)
 - Het leven wordt steeds meer als gehaaster en anoniemer ervaren
 - Agressie, grofheid en cynisme nemen toe.
- Paradox van de hedonistische samenleving: de obsessie met geluk maakt ongelukkig! (cf. Bruckner: “We zijn de eerste samenleving die de mensen ongelukkig maakt (om)dat ze niet gelukkig zijn”).

2. Blijven lachen!

- **Paradox**: de fixatie op gezondheid leidt ertoe dat leven gemedicaliseerd wordt.
- Volgens Lemaire is er sprake van een **narcistische preoccupatie** met zichzelf, met zelfontplooiing en authenticiteit die zorgelijkheid en een grote mate van vermoeidheid met zich meebrengt (de last om zichzelf steeds opnieuw uit te vinden, de verplichting om altijd optimaal in vorm te zijn).
- Vandaar de grote, nog **uitdijende markt van welzijn en geluk**, van fitness en gezondheid en van spiritualiteit in lijn met de behoeften van een hedonistische gelukscultuur.

2. Blijven lachen!

- Ton Lemaire:
 - **“Uit dit alles meen ik te mogen concluderen dat onder de glamour, de vrolijkheid en de lach van de consumptiemaatschappij gevoelens verborgen zitten van onzekerheid, angst en onbehagen. Gevoelens die misschien grotendeels ondergronds moeten gaan omdat ze uit de toon vallen in een optimistische genotscultuur.”** (*De val van Prometheus*, p. 31)

3. Ontkenningstrategie

- Gelukscultuur en vooruitgangsoptimisme creëert zijn eigen illusies en dus **schaduwzijden**.
- Om die keerzijde onder ogen te durven zien en realistischer te zijn, is een dosis pessimisme vereist (of **zin voor het tragische kant van het leven**).
- **Verdoezeling** van problemen: onwil, eigen schuld dat men arm, ziek of werkloos is, klimaatscepsis over link tussen uitstoot CO² en opwarming van de aarde, verlies van tropisch regenwoud, overbevissing, link tussen vervuiling en ziekten
- **Durven we onder ogen zien dat onze levensstandaard en welvaart de aarde (= ons huis) bedreigt en onduurzaam is?**

Illustratie: Laudato Si'

- *Cantico di frate sole*: “Wees geprezen, mijn Heer, voor onze zuster moeder aarde, door wie wij gevoed worden en verzorgd” (1).
- Het **belang van de biofysische condities** waarin wij leven (lucht, water, zuurstof, biodiversiteit, klimaatregeling).
- **Spiritueel**: mensen zijn overmoedig als ze vergeten dat ze stof van de aarde zijn (Gen 2:7)(2).
- ‘Luister naar de schreeuw van de aarde’ (cf. Rom 8:22)!
- De paus verheugt zich zeer in groeiende bewustwording van het belang van de natuur en de aandacht voor het klimaat.
- **Voor christenen**: verantwoordelijkheid voor de schepping en ten opzichte van de Schepper = prioriteit.

Illustratie: Laudato Si'

- De 'schreeuw van de schepping':
 - De door de mens veroorzaakte pollutie van lucht, bodem en water leidt tot klimaatopwarming (*anthropogeen*)(20f)
 - **Probleemdossiers:** fossiele brandstoffen, insecticiden, fungiciden, herbiciden, meststoffen, de opslag van niet bio-degradeerbaar afval, niet-recycleerbare productie...
 - Massale emissie van broeikasgassen (koolstofdioxide, methaan, stikstofoxide)(23-26).
 - **Grootste impact voor armsten/zwaksten die voor hun overleving gebruik maken van ecosysteemdiensten** en het meest kwetsbaar zijn voor de klimaatopwarming (25).

Illustratie: Laudato Si'

- Bewust van de **zeer grote verschillen in milieu- en klimaatimpact** en de dringende nood om afspraken te maken over de milieugebruiksruimte, toont Franciscus zich verwonderd over de **zwakke antwoorden van het Noorden** op de drama's die honderden miljoenen mensen in het Zuiden treffen en nog zullen treffen, als gevolg van extremere weercondities (orkanen, droogte, regenval). De paus werpt zich op als hun pleitbezorger (53-59).
- In het **Westen is men vrolijk onbezorgd** (59); men ligt niet wakker van de oorzaken, wel van de migratiestromen.
- De bereidheid om de eigen levensstijl te veranderen en versneld te verduurzamen is niet groot (53).

Illustratie: Living Planet Report 2014

PDF REPORT

DOWNLOAD NOW

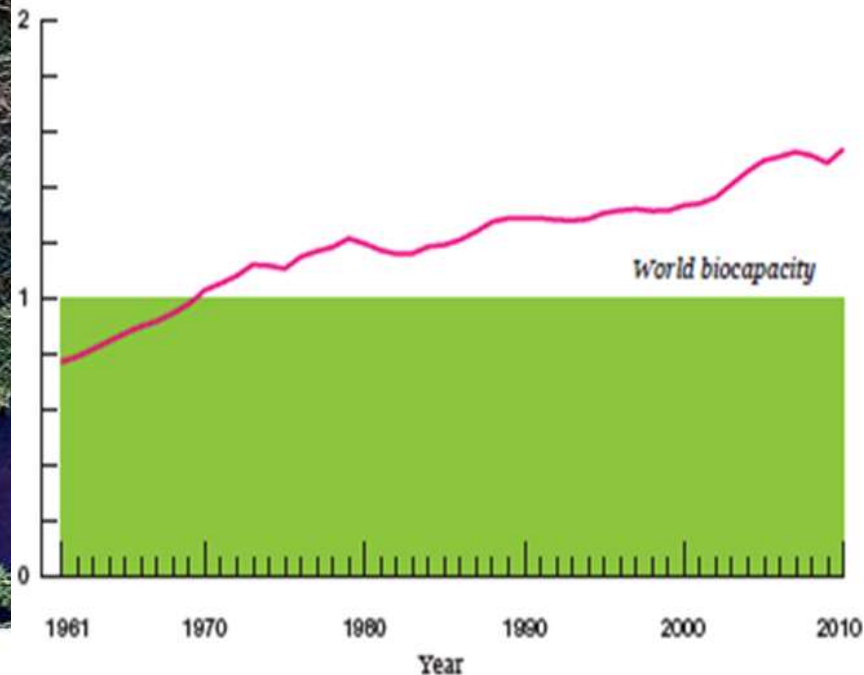

Figure 3: Humanity's Ecological Footprint 1.5 Earths would be required to meet the demands humanity currently makes on nature. For more than 40 years, humanity's demand has exceeded the planet's biocapacity – the amount of biologically productive land and sea area that is available to regenerate these resources (Global Footprint Network, 2014).

Key

- Humanity's Ecological Footprint
- World biocapacity

we risk potentially catastrophic changes to life as we know it. Three

Illustratie: Living Planet Report 2014

Regional and national Ecological Footprints

A regional assessment of humanity's Ecological Footprint in 1961 and 2010 (Figure 22) shows that the global supply of and demand for renewable resources have changed over the past half-century – largely due to population growth.

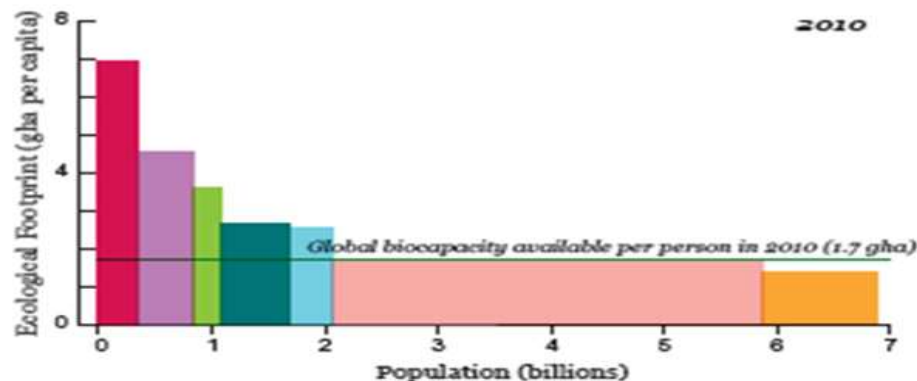
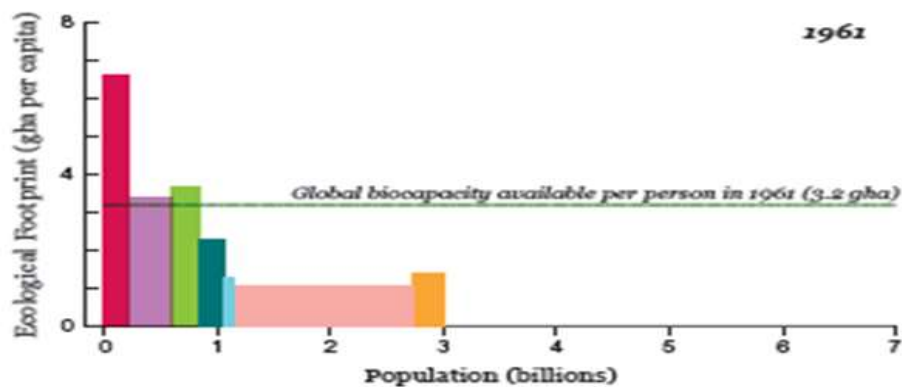

Figure 22: Change in the average Ecological Footprint per capita and in population for each geographic region in 1961 and 2010
The area of each bar represents the total Footprint for each region (Global Footprint Network, 2014).

Key

- North America
- EU
- Other Europe
- Latin America
- Middle East/Central Asia
- Asia-Pacific
- Africa

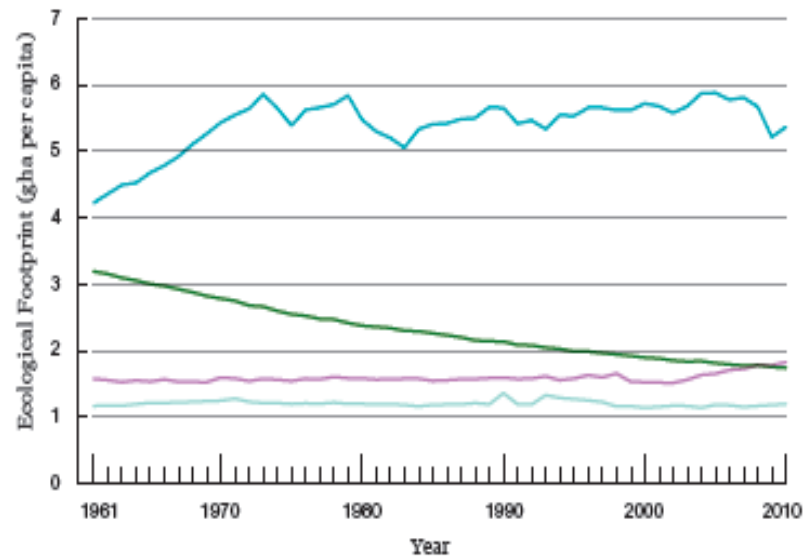
Illustratie: Living Planet Report 2014

- Ecologische voetafdruk (gha) per capita (EVA)

Figure 35: Ecological Footprint (gha) per capita in high-, middle- and low-income countries (World Bank classification and data) between 1961 and 2010. The green line represents world average biocapacity per capita (Global Footprint Network, 2014; World Bank, 2013).

Key

- High income
- Middle income
- Low income
- World biocapacity

Illustratie: rampen Noord vs Zuid: 1/79

Figure 5

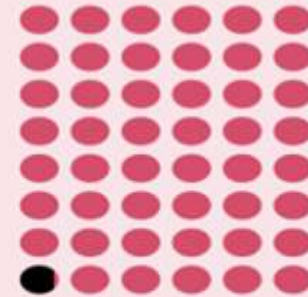
Disaster risks are skewed towards developing countries

Risk of being affected by natural disaster (per 100,000 people)

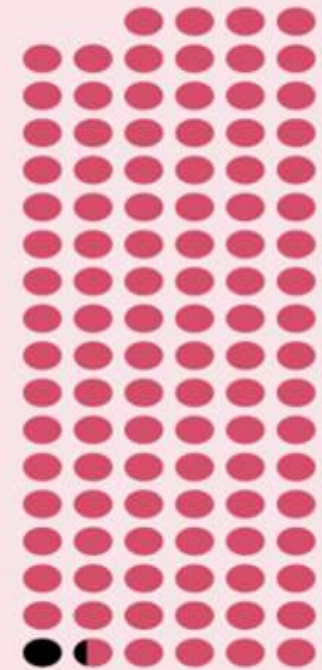
● Developing countries

● High-income OECD

50 people per 100,000

1980-84

2000-04

Source: HDRO calculations based on OFDA and CRED 2007.

4. Versplintering

- Ook **fragmentarisering van het leven** draagt bij tot de neiging om problematische zaken te ontkennen of te vermijden.
- De **verbrokkeling van de leefwereld** wordt weerspiegeld in de zelfbeleving van het individu dat wel vrijer geworden is, maar ook geïsoleerder en hierdoor meer moeite heeft om zichzelf als heelijkheid te ervaren.
- Hoe meer deskundigen, hoe minder zicht op de samenhang (bv. ziekenhuisdiagnose).
- Begrijpelijke reactie op complexiteit: poging om onophoudelijke bombardement van beelden en berichten tot overzichtelijke proporties terug te brengen door **simplificatie** en wegfilteren van onaangename dingen (oneliners, slogans, korte pakkende teksten).

5. Meten is weten?

- **Rationalisering** is een kernproces van het programma van de Verlichting. Het is bijna synoniem geworden van vooruitgang en modernisering (WTK: drang naar beheersing en manipulatie via 'meten is weten').
- Calculerende computers die werken volgens een binaire logica versus mensen als subjecten?
- De cultus van doelmatigheid, nut, snelheid en kwantiteit, waarvan de hogepriesters economen en ingenieurs zijn, waarvan de idolen het BNP en permanente groei zijn en waarin het taboe is te denken dat het anders kan: **het middel is doel geworden!**
- Sociale relaties, ethiek, religie, kunst en literatuur zijn **NIET rationaliseerbaar** en botsen daarom met anonimiteit en doorgedreven zakelijkheid.

6. Dissident bewustzijn

- **6.1 De breed vertakte ecologische beweging**
 - Vormen van verzet tegen vervuiling, vergiftiging van bodem, water en lucht
 - Vormen van strijd voor het behoud van de rijkdom van de natuur en dus haar biodiversiteit
- **6.2 Initiatieven ten gunste van kleinschaligheid, decentralisatie, wederzijdse hulp en herstel van het lokale & rechtvaardig inkomen**
- **6.3 Vormen van spiritualiteit als verzet tegen het heersend materialisme van de consumptiemaatschappij**

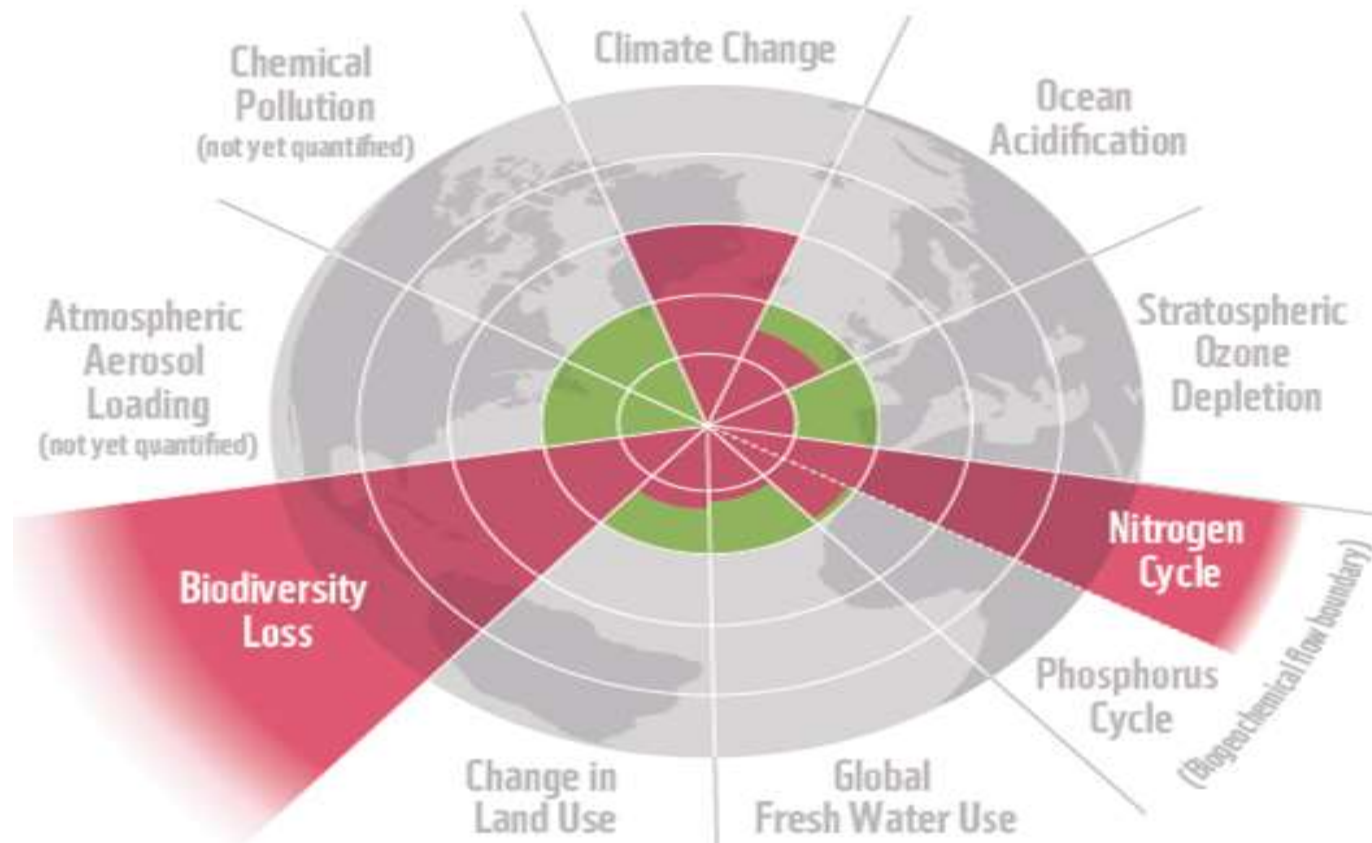
6.1 Illustratie ecologie: Laudato Si'

- Het **tweede en oudste scheppingsverhaal** stelt dat mensen de verantwoordelijkheid hebben om de tuin van de wereld te bewerken en te beheren (Gen 2:15) in het besef dat het ultieme doel van alles wat geschapen is, niet in de mens te vinden is (67).
 - * **'Bewerken'** = telen, verbouwen; **'beheren'** = beschermen, in stand houden, verzorgen, bewaken
 - * De aarde behoort God toe (Ps 24:1 *'The Earth is the Lord's'*); we zijn geen eigenaar (*'We are not God'*). Gebruiksrecht geniet prioriteit op eigendomsrecht.
 - * Alle schepselen hebben een **zijnswaarde die prioritair is op hun gebruikswaarde** (bv. Sabbath-traditie ook voor dieren en ecosystemen)
 - * Dat de mens niet langer 'meester' van het universum is, wil niet zeggen dat alle leven op aarde gelijk is, waardoor mensen hun uniciteit zouden verliezen, noch dat we de aarde mogen vergoddelijken (81/90)

Illustratie ecologie: Laudato Si'

- Delicaat **evenwicht tussen medemenselijkheid en medeschepselijkheid**
 - Kern = diepe besef van spirituele verbondenheid met alles wat is, die een **tedere en barmhartige houding**, nederig respect en **aandachtige zorg** impliceert (89).
 - Prototypisch: aardse Jezus die liefdevolle en tastbare relatie had met de wereld en die als verrezen kosmische Christus present is in de schepping (Kol 1:19-20)(100).
 - Dus op zoek naar verantwoorde omgang met de natuur waarbij 3 elementen dienen verzoend te worden: fragiliteit, opdracht om er creatief mee om te springen en potentialiteit van de natuur verhogen.

Planetary Boundaries Concept

Planetary Boundaries Concept

- **Planetary Boundaries Concept** = nieuw paradigma dat ontwikkeling van menselijke samenleving en het behoud van een veerkrachtig (**‘resilient’**) ecosysteem aarde samen brengt.
- Het PB framework steunt op een wetenschappelijke risico-analyse over de door de mens veroorzaakte destabilisering.
- Het PB framework identificeert een plafond van anthropogene schommelingen waardoor men het risico van verdere destabilisering van het ecosysteem aarde wil vermijden en spreekt over **“a safe operating space for global societal development”**.

Oxfam Doughnut

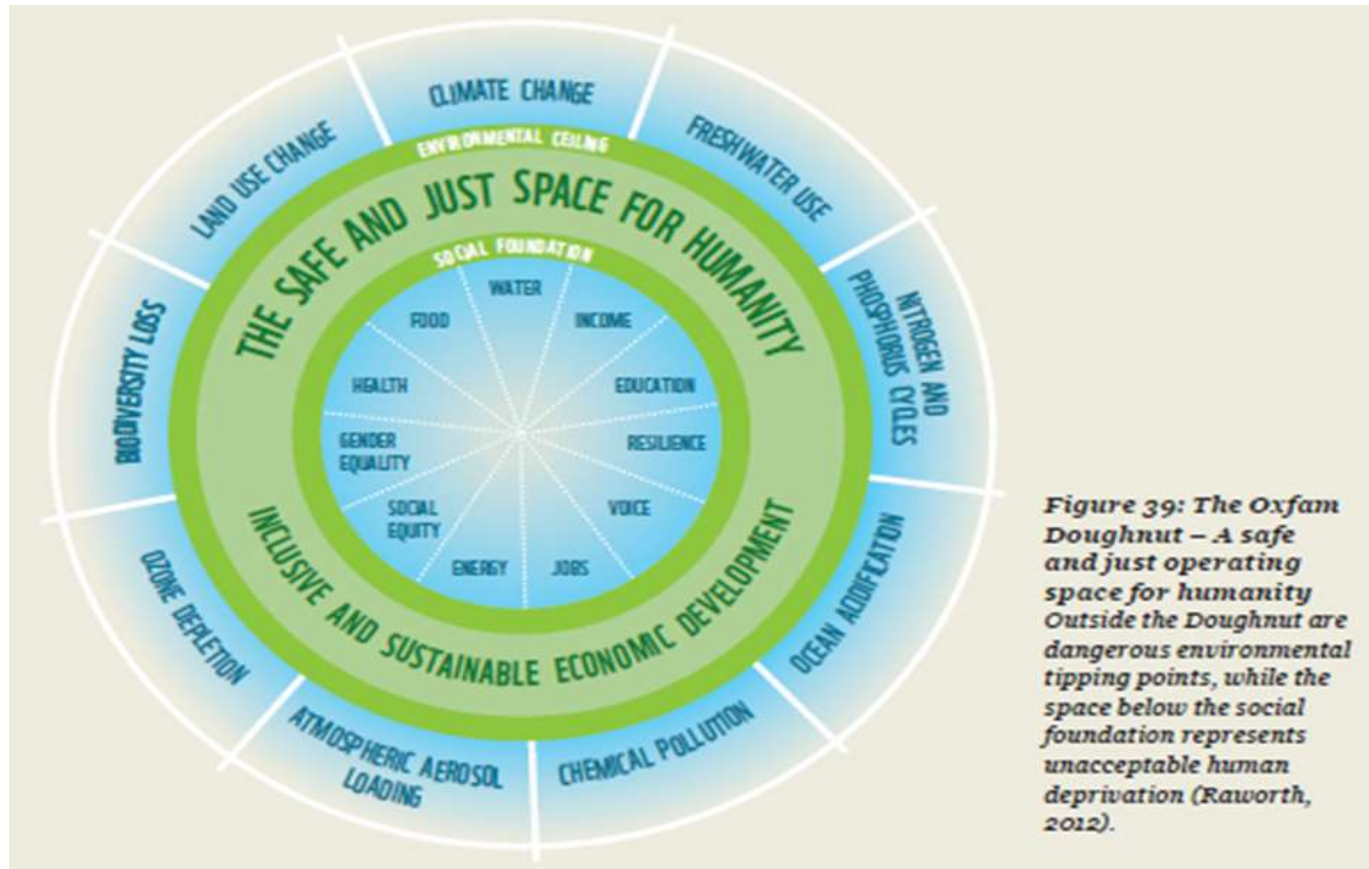
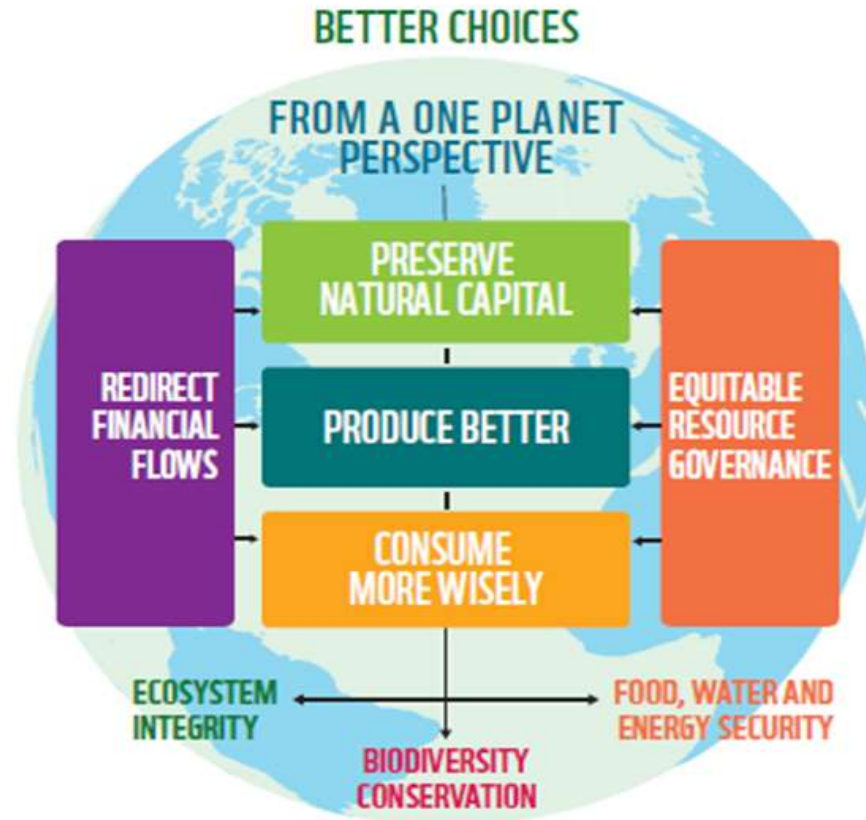

Figure 39: The Oxfam Doughnut – A safe and just operating space for humanity. Outside the Doughnut are dangerous environmental tipping points, while the space below the social foundation represents unacceptable human deprivation (Raworth, 2012).

One Planet Perspective

Figure 4: One Planet Perspective (WWF, 2012).

6.2 Illustratie kleinschaligheid & lokaal: Laudato Si”

- Beetje anders dan Dalai lama die enkel spreekt over belang van empathie en mededogen:
 - Over ‘**dolgedraaide**’ **neoliberale vrijemarkteconomie**: groei lijkt oneindig maar dat is niet zo (106).
 - Opereert in een eindige wereld met hulpbronnen die vaak niet regenererbaar zijn (106).
 - Markteconomie zal **uit zichzelf geen sociale inclusie** genereren want promoot zelfzuchtigheid + individualisme
 - Om **sociale inclusie en natuurbehoud** te realiseren bepleit Paus Franciscus een andere kijk op de dingen: coöperaties, steun aan kleine producenten die het milieuvriendelijker doen, steun voor een niet-consumptiegerichte stijl van leven (112) en pleidooi voor landeigen rassen, lokale biodiversiteit en traditionele vormen van voedselproductie

6.2 Illustratie kleinschaligheid & lokaal & rechtvaardig

6.3 Illustratie: spiritualiteit in verzet tegen consumptiedwang

- Is excessieve gerichtheid op consumptie **een symptoom van vervreemding OF een manier om die te compenseren?**
- Het bevredigen van een behoefte stemt prettig, het niet-bevredigen irriteert, maakt ontevreden. (“ik shop, dus ik besta”)
- Grote variaties in behoefte repertoire (verwarming, auto, vakantie, bereikbaarheid)
- **Het niet-hebben van (luxe)behoefes maakt vrijer!**
- Ill. Koning auto, mobieltje: ze veraangenamen ons leven maar hebben ook een zware schaduwzijde!

Het klimaat
verandert
OOK MIJ

6.3 Illustratie: spiritualiteit in verzet tegen consumptiedwang

- De ‘groene’ oecumenische patriarch Bartholomeus (7-9)
 - Consumptie vervangen door **opoffering**
 - Hebzucht door **generositeit**
 - Verkwisting door **wil om te delen**
 - **Ascetisme** dat leert te delen wat iets anders is dan iets op te geven
 - ***“Liberation from fear, greed and compulsion.”***

7. Uittocht uit Absurdistan? Op zoek naar ‘integrale ecologie’

- Van ‘authentieke menselijke ecologie’ (CA) naar ‘**integrale ecologie**’: ecologie met aandacht voor de eigen plaats van de mens in de wereld en voor zijn/haar relaties met anderen en de hem omringende wereld (15)
 - Ecologie is meer dan ‘natuur’ (bv. economische/culturele ecologie of **de ecologie van het alledaagse leven** en leefbaarheid van steden; of het aanvaarden van het eigen lichaam zoals het is)
 - **Duurzaamheid** incorporeert ook aandacht voor armoede (voorkeuroptie – 158) en toekomstige generaties (159).
 - **Doel**: de spiraal van zelfdestructie keren: anders (gaan) leven (“*A change in lifestyle*” – 206)

7. Uittocht uit Absurdistan?

- Paus Franciscus is zeer verheugd over inzet van vele milieu-NGO's en zeer ontstemd over de internationale politiek.
- **Lichtpuntjes**: conventies over gevaarlijke stoffen, handel in bedreigde diersoorten, bescherming van ozonlaag (168).
- Ivm verkopen en kopen van 'carbon credits': **grootste verantwoordelijkheid is voor landen in het Noorden omdat ze disproportioneel geprofiteerd hebben van emissies van broeikasgassen** (171).
 - *“Welke wereldleider wil er nu herinnerd worden als diegene die niet in staat was om klimaatactie te ondernemen, zelfs als de noodzaak en dringendheid niet langer hoeft bewezen te worden?”* (57)
 - Bij beleidsmaatregelen rekening houden met historische achterstand van ontwikkelingslanden (mitigatie)
 - Druk van 'civil society', incl. kerken, nodig!

Illustratie

- *Paus Franciscus roept VS op dringend actie te ondernemen tegen klimaatverandering (23 sept 2015)*

Illustratie: Lampedusa

De deur openen voor vluchtelingen is de beste manier om 'hatelijke daden van terrorisme' te voorkomen. Dat heeft paus Franciscus zaterdag gezegd tijdens een ontmoeting met een groep jezuïeten.

“Ik moedig jullie aan om vluchtelingen te verwelkomen in jullie huizen en gemeenschappen, zodat hun eerste ervaring van Europa niet de traumatische ervaring wordt van slapen in de kou op straat, maar van een warme menselijke ontvangst”, verklaarde de paus.

7. Uittocht uit Absurdistan?

- De deugd van de 'maat' dient herontdekt ('**habitus**')
- Een door ons scheppingsgeloof geïnspireerde *ecologische bekering* kan ons inspireren tot meer creativiteit en enthousiasme
- Soberheid, indien vrij beleefd en bewust gezocht, werkt bevrijdend (*Evangelii gaudium*)(223).
- **Goed zijn voor alles wat is, maakt het leven de moeite waard** (229).
- **Sint Franciscus** = voorbeeld bij uitstek van zorg voor kwetsbare medemens en van integrale ecologische zorg, beleefd op een vreugdevolle en authentieke wijze (LS 10/218)

Illustratie

"Ik geloof dat Franciscus het voorbeeld bij uitstek is van de zorg voor wat zwak is en van een integrale ecologie, doorleefd met vreugde en authenticiteit. Hij is de patroonheilige van al diegenen die studeren en werkzaam zijn op het gebied van ecologie, ook geliefd door velen die geen christen zijn. Hij toonde speciale aandacht voor Gods schepping en voor de armen en de uitgestotenen. Hij had lief en was geliefd om zijn vreugde, zijn gulle toewijding, zijn universele hart. Hij was een mysticus en een pelgrim die leefde in eenvoud en in een wonderlijke harmonie met God, met anderen, met de natuur en met zichzelf. In hem vinden we in hoeverre de zorg voor de natuur, de gerechtigheid voor de armen, het engagement in de maatschappij en de innerlijke rust onafscheidelijk zijn."

Encycliek Laudato Si, 2015

Nabespreking

- Overall ter wereld is er hernieuwde aandacht voor oude rituelen die in Katholieke geloofstraditie gangbaar waren/zijn: vasten, met de fiets of te voet op bedevaart op oude pelgrimswegen, vlees derven, kritisch eten, gastvrijheid, delen met armen, zondagsrust, etc.
- Met andere religieuze partners wordt gewerkt aan een '*coalition of the willing*', waarin de deugden van geloof, moed, nederigheid, respect en liefdevolle barmhartigheid een eigen religieuze stem in het maatschappelijke debat binnen brengen.
- Geïnspireerd door deze paus krijgt de gewetensbevraging een verrassend actuele en originele toets ('discernment'/onderscheiding!).

Nabespreking

- ORBIT: De ‘Verklaring van Langemark’ een oproep voor een humaner vluchtelingenbeleid & dialoog in diversiteit (6.11.2016) & PAX CHRISTI
- WELZIJNSZORG: Samen Tegen Armoede maakt werk van structurele armoedebestrijding in eigen land. *Armoed is een verhaald van 1 op 7!* We doorprikken vooroordelen, activeren en ondersteunen ruim 100 lokale projecten.
- ECOKERK: “Ontdek wat jouw groep kan doen en maak je eigen klimaatplan”.
- BROEDERLIJK DELEN: Tot iedereen mee is
- WERVEL: Kies voor eerlijke prijzen! Boer zoekt loon!
- Etc.

Nabespreking

- <http://samentegenarmoede.be>
- <http://netrv.be>
- <http://netrv.be/ecokerk/>
- <http://www.orbitvzw.be/>
- <http://www.franciscaansleven.be/laudato-si.html> (TAU)
- <http://www.broederlijkdelen.be>
- www.voedselafdruk.be
- www.wervel.be
- www.paxchristi.be
- Etc.

- En de websites van WWF (Living Planet Report), IPCC, U Environmental Agency, etc.

Dank u!

